

Nagyapa naplója

Írta: Ivo Andrics

1944 október huszadika délutánján három ifjú mérnök beszélgetett Makison, az Élelmezési Vegyintézet (ÉVIN) nagy palotájában.

Ebéd után visszavonultak a hármuk közül legidősebb Márko szobájába, hogy ott elbeszélgessenek és elszívjanak egy-egy cigarettát. A mérnök szobájának széles ablaka az Intézet tágas parkjára nyílt, amely olyan szépen nőtt ki az egykor mocsaras makisi területből, hogy ennek az új beográdi kerületnek büszkesége, a város egyik legszebb parkja lett.

A három barát, jó munkás és vidám legény neve Zsárkó. Márkó és Jován volt, de a harmadikat már az egyetemen Darkónak nevezték el, hogy nevük rimeljen és egyezzen, mint ahogy ők hárman is egyeznek. És ez becenevéként rajta is maradt.

Márkó a könyvek és a képzelet embere. Zsárkó mint ennek a baráti hármasnak feje, erős természetű, élénk valóságérzővel. Márkó szép, mosolygós és jóindulatú ifjú, megáldva azzal a termékeny gondatlansággal, amely megszépítheti az életet anélkül, hogy az embert lealacsonyítaná. Mindhárman annak a boldog nemzedéknek gyermekei, amely a második Ötéves terv negyedik esztendejében látta meg a napvilágot.

A beszélgetés élénk és szaggatott volt, ahogy olyan fiatal emberek beszélgetnek, akik sem a nyolcórás munkaidő fáradságát nem érzik, sem az ebéd után nem nehezülnek el és akiknek hátralevő idejét kellemes dolgok és kötelezettségek töltik ki.

— Íngem kiküldtek — szólta Márkó, — hogy részt vegyek ma október huszadika megünneplésében a Szakszervezeti Központban. Tudjátok, annak a napnak ötvenedik évfordulóját ünneplik meg, amikor hadseregünk a Vörös Hadsereggel együtt benyomult Beográdba, ahonnan hat napi harc után kiűzték a német fasisztákat.

— Ei, ismerjük mindannyian annyira a történelmet, bár nem a nagyapa naplójából merítünk adatokat, mint te — ingerkedett vele Dárkó.

— Hát ha már nagyapa naplójáról van szó, hadd olvassam el nektek, azt, amit Petár nagyapám ötven évvel ezelőtt ezen a napon feljegyzett. — És Márkó leereszti a redőnyt a fehér szekrénykén, kiveszi a kopott, sárga karton fedelű ósdi jegyzőkönyvet, lapozgat benne egy kicsit majd olvasni kezdi:

»Péntek, 1944 október 20, este 9 óra. Enyhe éjszaka, mintha tavasz lenne. A Száva fölött köd és holdvilág. A túsó part láthatatlan, úgy tűnik, mintha sötétségből épült fal volna...«

— Hm, — hümmög közbe Dárkó.

— Mit csodálkozol? Ez egészen az idők stílusában van. Így írtak akkoriban — mondja Márkó feltekintve a kéziratról.

— Ne szakíts félbe — szól szigorúan Zsárkó — ez érdekel engem, hallani akarom.

»...mintha sötétségből épült fal volna. Valahonnan a külvárosból szórványos lövések hallatszanak. Időről időre halvány fényű fényjel pis-

lákól a távolban és menetben haladó teherautók fénycsóvái pásztáznak.»

»Fáradt vagyok, de az izgatottságtól gondolni sem tudok az alvásra. Garzonlakásom összes ablakai be vannak törve...«

— Mi az a garzonlakás? — szakítja félbe Dárkó.

— Engedd, hadd olvassa el és azután kérdezd, ami kérdezni valód van — rendelkezik Zsárkó.

»... Leengedtem a redőnyöket, de helyenkint azok is golyóütöttek vagy repedezettek. A vízszolgáltatás szünetel, áram nincs, a telefon nem működik. Fa, szén nincs a házban. Az a szerencse, hogy még nem állt be a hideg. Az előszobában a díványon alszik mai vendégem egy szovjet tiszt, orosz. Fáradt gyermekként alszik, lélekzését se hallom. Hiába igyekszem összeszedni magam és rendezni az elmúlt nap számtalan benyomását, amely olyan hosszúnak tűnik, mint egy egész élet.«

»Reggel, valamivel öt óra után, épen csak hogy egy kissé derengett, az első között mentem ki az utcára, amelyet a németek éjszaka észrevétlenül elhagytak. Még néhány embert láttam, ahogy a kapun óvatosan kidugták fejüket. De öt perc sem telt bele és az utca megélénkült az emberektől, a hívásoktól és kiáltásoktól. Az utca mélye felől szovjet katonák sora menetel szürke köppenyekben, rohamsisakkal a fejükön, oldalt pedig a házak fala mentén partizánjaink egyenlőtlenül öltözött és felfegyverzett, de egyformán katonás tartású partizánjaink hosszú, íszétterjedt sora húzódott.«

»Elindultam, hogy megkeressem barátaimat. A Terázián keresztül megyek. Itt olyan érzésem támad, mintha minden eltört, szétszakadt, szétzúzódott volna az öt napig tartó harcban. Szürke német gépkocsik összetört kerekekkel behorpadt karosszéniával; üres hüvelvek és ki nem lött puskák és ágyúlövegek halmaza. A közepén nagy szovjet harci kocsik áll; német gránátoktól találva a harcba itt akadt el és most ledőlve, sebesültként áll, körülötte pedig meghatottan gyülekeznek az első polgárok. Egy inas szerény háromszínű zászlót tűzött ki rá, ágyúja torkába. A tank mellett személyzete két katonájának vászonnal letakart holtteste. Fejük felett már néhány szál gyertya ég és szerény papírvirágok vannak, amelyeket egy asszony igazgat. A gyertyák mellett néhány ércpénz, amelyet egyesek — régi szokás szerint — az elhunytak mellé dobnak.«

»Kissé távolabb, közvetlenül a járda mellett szederjes, felpuffadt német hullák. Nem nézem meg és nem számolom meg őket, hanem átörök az összegabalyodott drótokon és kidöntött póznákon keresztül. A Poenkareova utca sarkán...«

— Milyen utcanévek ezek? — szakítja ismét félbe Dárkó.

— Hallgass és figyelj és később kérdezz — figyelmezteti Zsárkó.

Márkó folytatja:

»... A Poenkareova utca sarkán egy kapu előtt természetes férfi áll, borotvátlan mint mi valamennyien; nincs is egészen felöltözve, csak egy esőköppényt borított magára, tele cigarettásdobozokat tart, amelyekkel meg akarja ajándékozni az arrajáró katonákat.«

»Továbbmegyek. Még a színházig sem értem, amikor Zemun felől ágyúsortűz dördül, megrepeg a levegő és a srappell jégesőként kopog a tetőkön. Mögöttem sikoltások és hívások hangzanak. Az emberek menekülni kezdenek. Én is visszaindultam olyan érzéssel, amelyben félelem és kíváncsiság is volt olyképen, hogy a kíváncsiság álcázta a félelmet. Néhány lépés után újra a Poenkareova utca sarkán találtam magam az előtt a ház előtt. Két ember áll itt valaki fölé hajolva. Közelebb lépek.

Az a természetes ember fekszik a földön, esőköpenyét mintha maga alá terítette volna; a srappell megsebesítette a mellén, a vér bőven ömlik az aszfaltra; szemei révedeznek és hörögve mondja: »Orvost, hívjatok orvost!« körülötte elszórt cigaretták, néhány sáros és nedves, néhány már véres. Az emberek körégyülnek és továbbmennek. Pillanatnyilag megfeledkezve a félelemtől magam is továbbindultam a színház felé.

— Ugyan hol volt a színházuk? — kérdezve Dárkó megfeledkezve az összes intelmekről.

— Ott a város régi részében, a jelenlegi Textilközpont közelében; az épület még áll, most árúraktár — feleli csendesen Márkó és folytatja az olvasást.

»A Vaszina utcában rábukkanok az első rombadőlt házakra, amelyeket a németek éjjel, visszavonulásuk előtt aláaknáztak romhalmaz alá temetve a lakókat. Törött betonlemezek szakadt szőnyegként lógnak tehetetlenül. Gyorsan továbbmegyek, hogy ne legyek kénytelen az emberekre, asszonyokra és gyerekekre gondolni, akik talán még a romok alatt kínlódva haldokolnak. Az új egyetem épülete leégett és még füstölög, előtte torlasz törött bútorokból, üvegből és különféle tárgyakból, amelyeknek már sem alakjuk sem nevük sincs. A torlaszon keresztül átjárót keresve az egyetem tanárával, régi ismerősömmel találkoztam. Tizenhétéves, egy fejjel magasabb fiával ment együtt. Porosak és piszkosak voltak mind a ketten, kezük kormos, szemük a füsttől és az álmatlanságtól véres.

»A Kalemegdán közelében, azoknak a házaknak egyikében laktak, amelyek még mindig égnek. A tanár elmondja a történeteket. Tegnap este tíz óra tájban a németek behatoltak a házakba, kikergették a lakókat a pincékből és szemük láttára egyik emeletet a másik után leöntötték benzinnel és felgyújtották. A gyerekek sikoltoztak, az asszonyok elájultak. Mindez az utolsó csapattestek lövöldözése közepette történt, amelyek a sötétben a Száván keresztül visszavonultak. A hajléktalanná és szerencsétlenné tett emberek a Kis Kalemegdán árkaiban bújtak meg. Az asszonyokat és a gyermekeket most ideiglenesen elhelyezték valahol, a férfiak pedig tartósabb lakóhely keresésére mennek».

»Apa és fiú egyaránt egyenesen néztek, izgatottan, de félelem nélkül és sajnálkozást nem mutatva beszéltek. — Élünk és szabadok vagyunk, és ez a fő. Csak a könyveket sajnálom. De minden jó lesz! — mondja búcsúzás közben a tanár. Néhány pillanat múlva szükségét érzem, hogy utánuk forduljak. Még egyszer megpillantottam őket, amint egyenesen mentek mint két ifjú jóbarát. És elgondoltam: mennyi erő van a mi embereinkben, mennyi lemondási képesség és mennyi egyszerű, magától értetődő bátorság és jobb viszonyok között mi mindent lehetne ebből kihozni az alkotás és nem a lemondás és túrás területén. — Továbbindultam. Lassanként kibontakozott előtem a Kalemegdán, amelyen a reggeli nap a köddel, a láng a füsttel keveredett össze. Úgy tűnt nekem, hogy ott hihetetlen mese vár rám és az első, amit a távolból meg láttam, a polgári holttestek halmaza volt; a gyepes lejtőn feküdtek egymás mellé rakva mint a halak. Eszembe jutottak a szavak amelyekkel Atanaszije diakonus krónikája kezdődik az ozmán áradat idejéből: »*És ieküvének az elhullott emberek, szerbek testjei szerte nagy Belgrád valamennyi utcáján.*«

»Ezekből a történelmi szemlélődésekből Zemun felől újabb ágyúlások ragadtak ki. Szemem előtt megjelent a Poenkareova utcabeli se-

besült ember, riadtan a lejtős gyepek mögé guggoltam és hátat fordítottam a megmerevedett holttesteknek...»

— Hallod, nagyon érdekes, de — bocsáss meg — itt az idő, hogy induljunk. Ugy hiszem a nagyapa nem haragszik meg, hogy mára félbe kell szakítanunk.

Most Zsárkó szakította félbe a felolvasót. Mindannyian az órára pillantottak. Valóban itt volt az idő. Márkónak az ünnepségre kell mennie. Dárkónak Pancsevóra menyasszonyához Petrov Jeliszavetához, aki mérnökként dolgozik az ottani selyemgyárban és akivel házasságot köt a hónap végén, Gyakori pancsevói látogatásai miatt társai állandóan ingerkednek vele.

— Nem tudom, hogyan szövi Jeliszaveta elvtársnő selymét a gyárban, de az biztos, hogy a te szálaidat összefogta és rendbehozta — mondja mosolyogva Zsárkó és rögtön folytatja Márkó felé fordulva:

— Tudod, azt gondoltam, hogy ittmaradok és olvasok, de végighallgatva nagyapád régies, de meleg prózáját, elhatároztam, hogy én is elmegyek arra az október huszadiki ünnepségre. Meg akarom hallgatni. Nem vagyok kiküldve, de szükségesnek érzem, hogy bizonyos tisztelettel adózzak azoknak az embereknek, akik olyan nehezen éltek és olyan jól küzdöttek ebben a Beográdban, amely akkor kicsi volt és romokban hevert, de amelyben mi ma szépen élünk és dolgozunk. Holnap pedig meghallgatjuk mit mond tovább a nagyapa. Induljunk!

Márkó becsukta az ósdi naplót a szekrénykébe, amelyen halkán felhúzta a redőnyt. A három fiatal mérnök nevetve és tréfálkozva ment le a széles márványlépcsőkön a fasorig, amelyen az első lehullott, sárga levelektől borítva ott állt kis, »Triglav« gyártmányú autójuk. A kormány mellé ülve Dárkó nem mulasztotta el megismételni szokott tréfáját, hogy a szerény gépkocsit »TENDOH gyártmányú kiskocsi«-nak nevezze és hogy a Tendoh szót a »tekintély nélküli, de olcsó és hasznos« rövidítéseként magyarázza.

Dárkó erős gázt adott és az ifjak gyorsan eltűntek a fasor kanyarja mögött.